

Міністерство освіти і науки України

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Педагогічний факультет

Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота

магістра

**Розвиток музичних здібностей учнів початкової школи в
процесі ігрової діяльності**

Виконала:

магістрантка I курсу, групи ММ1-М19
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Дем'янюк Божена Ігорівна

Керівник: Карташова Ж.Ю.

кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: Лабунець В.М.

доктор педагогічних наук,
професор

Кам'янець-Подільський - 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	21
1.1. Аналіз науково-методичної літератури з проблеми розвитку музичних здібностей учнів початкової школи.....	21
1.2. Сутність, зміст та структура музичних здібностей учнів початкової школи.....	31
1.3. Проблема застосування гри у навчальній діяльності та її висвітлення в педагогічній літературі.....	52
РОЗДІЛ II. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	89
2.1. Принципи та педагогічні умови ефективного розвитку музичних здібностей молодших школярів в процесі ігрової діяльності.....	89
2.2. Методи, прийоми, форми розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в ігровій діяльності.....	114
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МУЗИЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	141
3.1. Діагностика стану розвиненості музичних здібностей учнів початкової школи (констатувальний експеримент).....	141
3.2. Хід експериментальної роботи з розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності та аналіз результатів формувального експерименту.....	161
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті підкреслюється, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості, здатної навчатися впродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства.

Розвиток у школярів здатності повноцінно сприймати музику здійснюється за двома тісно пов'язаними між собою напрямками. Перший – це загальноестетичний розвиток, коли в дітей формується здатність розуміти роль і місце музики в житті людини, її багатство і різноманітність, а також усвідомлювати і систематизувати музичні враження, що отримані з навколишнього життя. Другий напрям передбачає розвиток особистісних музичних якостей у цілому і окремих його компонентів, таких як музичні здібності.

У результаті аналізу наукових досліджень і окремих публікацій, які є основою сучасних концепцій особистісного становлення підрастаючого покоління, з'ясовано, що питанням розвитку здібностей учнів початкової школи приділяється увага в психолого-педагогічних дослідженнях.

Насамперед слід назвати теоретичні концепції, розвинені в роботах Б. Теплова і С. Рубінштейна. Проблемами музичного розвитку займалися Н. Ветлугіна, С. Науменко, К. Тарасова, Ю. Цагареллі та ін. Методи та шляхи розвитку музично-творчих та музичних здібностей досліджували А. Арісменді, Е. Башич, П. Вейс, В. Верховинець, Д. Кабалевський, М. Леонтович, К. Орф, К. Стеценко та інші.

Проблема розвитку музичних здібностей розглядалася в сучасних дослідженнях Т. Дорошенко, О. Лобової, Р. Савченко, О. Хижної та ін. Актуальність дослідження визначається тим, що незважаючи на значну кількість теоретичних і емпіричних досліджень, які було проведено в галузі

музичної освіти, проблема розвитку музичних здібностей учнів початкової школи є не достатньо розробленою.

Отже, в теорії та практиці розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності виникає низка суперечностей між:

- потребою розвитку музичних здібностей учнів початкової школи та недостатньою теоретичною розробкою цих питань;

- схильністю дітей молодшого шкільного віку до гри і недостатньою методичною розробкою можливостей впровадження гри у процес музичного розвитку дитини;

- педагогічною значущістю розвитку музичних здібностей дітей молодшого шкільного віку і недостатньою розробленістю методичних засад цієї проблеми.

Необхідність розв'язання наведених суперечностей, теоретична та практична значущість окресленої проблеми, а також недостатній рівень її розробки зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності».**

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику розвитку музичних здібностей молодших школярів у процесі ігрової діяльності.

Об'єкт дослідження – процес музичного навчання молодших школярів в загальноосвітній школі.

Предмет дослідження – методика розвитку музичних здібностей молодших школярів у процесі ігрової діяльності на уроках музики та в позакласній діяльності.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета дослідження в роботі передбачається розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати стан досліджуваної проблеми в науковій та методичній літературі;

- уточнити сутність і зміст поняття «музичні здібності учнів початкової школи», розробити структуру музичних здібностей;
- виявити розвивальний потенціал ігрової діяльності і можливості його реалізації на уроках музичного мистецтва;
- визначити принципи і педагогічні умови ефективного розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності;
- обґрунтувати методичну модель розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності;
- розробити критерії, показники та встановити рівні розвиненості музичних здібностей учнів початкової школи;
- експериментально перевірити ефективність запропонованої методичної моделі поетапного розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності.

Методи дослідження. Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань було використано загальнонаукові методи теоретичного та емпіричного рівнів: теоретичні: (аналіз філософської, мистецтвознавчої, психологопедагогічної літератури з досліджуваної проблеми, її систематизація та узагальнення; класифікація отриманих теоретичних та експериментальних даних, їх зіставлення інтерпретація; конкретизація, синтез, порівняння) – для формування концептуальних положень дослідження; емпіричні: (психолого-педагогічне спостереження, анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ю, усне опитування, рольові ігри, тренінги, констатувальний і формувальний експерименти – для визначення результативності експериментальної роботи; статистичні: (кількісна обробка результатів дослідження, відображення їх у табличних і графічних формах) – для фіксації результатів вимірювань та перевірки ефективності розробленої методики розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності.

Практичне значення дослідження визначається тим, що його висновки та експериментальні дані можуть становити підґрунтя для

оновлення та коригування змісту таких навчальних дисциплін, як «Методика музичної освіти», «Педагогічна творчість», а також для удосконалення педагогічної практики студентів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри музичного мистецтва та звітних наукових конференціях студентів і магістрантів Камя'нець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

– блок методів розвитку ладового чуття (завдання на визначення характеру музики, зміну настроїв в окремих частинах твору, розрізнення жанру, ладу тощо). Зазначені методи мають переважний вплив, водночас визначені методи мають широкий спектр дії, впливаючи як на розвиток певної здібності, так і справляючи побічний вплив на інші (наприклад: в процесі ведення хороводів переслідується основна мета – розвиток музично-ритмічного чуття, в той же час активізується і ладове чуття, і звуковисотний слух).

В кожному з блоків передбачається розвивальне спрямування визначених ігор. Таким чином, ігрова діяльність відіграє важливу роль та є ефективним засобом розвитку музичних здібностей учнів початкової школи, що доводить запропонована нами методика, яка застосовувалась а процесі навчання школярів на уроках музичного мистецтва та в позакласній роботі.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем розвитку музичних здібностей учнів в процесі ігрової діяльності. Наступні дослідження можуть бути зорієнтовані на вивчення шляхів розвитку музичних здібностей підлітків та старшокласників у процесі залучення їх до активної музичної діяльності, зокрема, до сучасних форм молодіжного музикування. Встановлення ефективності впровадження експериментальної методики розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності вимагало здійснення узагальненого аналізу результатів дослідження.

ВИСНОВКИ

У роботі викладено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності, що знайшло відображення в

розробці, обґрунтуванні та експериментальній перевірці принципів, педагогічних умов та поетапної методики розвитку означеного феномена в учнів початкової школи.

Проведене дослідження дало підстави для таких висновків:

1. В результаті аналізу психолого-педагогічної наукової літератури з'ясовано, що проблема розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності, попри всю її актуальність, є не достатньо розробленою. Не визначено теоретичні підходи до обґрунтування процесу становлення всього комплексу музичності в навчально-виховному процесі, не знайшли належного розроблення методи, прийоми, форми розвитку музичних здібностей учнів молодшого шкільного віку, поза увагою науковців лишились питання визначення музично-розвивальних можливостей ігрової діяльності.

2. В результаті теоретичного аналізу уточнено сутність поняття «музичні здібностей учнів початкової школи», які визначаються як стійкі індивідуальнопсихологічні властивості, що є передумовою та запорукою успішного здійснення музичної діяльності молодшими школярами. Структуру музичних здібностей складають три основні музичні здібності: ладове чуття (здатність емоційно розрізняти ладові функції звуків мелодії, відчувати емоційну її виразність); звуковисотний слух (чутливість до точності, «чистоти» інтонації), що виявляється у сприйманні мелодії, її пізнанні та відтворенні; музичноритмічне чуття (здатність до активного, зокрема рухового, переживання музики, до відчуття емоційної виразності музичного ритму і точності його відтворення).

3. У дослідженні визначено суттєве значення ігрової діяльності у розвитку музичних здібностей учнів початкової школи, яке полягає в активізації музичної уваги дітей, запам'ятовування, сприймання і художньо-образного мислення. Саме гра сприяє інтенсифікації емоційного переживання музики, посиленню інтересу до музичної діяльності,

збільшенню обсягу засвоюваного музичного матеріалу. Зроблено висновок, що застосування музичної ігрової діяльності протистоїть пасивності учнів.

4. В результаті нашого дослідження визначено принципи розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності, а саме: принцип урахування індивідуальних можливостей учнів; принцип емоційної насиченості навчально-виховного процесу; принцип зацікавленості музичною діяльністю; принцип активізації творчого самовираження дітей. Означені принципи спрямовано на забезпечення емоційно-яскравого ставлення до музичної діяльності та творчої активності учнів при врахуванні індивідуальної емоційної реакції кожного з них на музику.

5. Виявлено, що ефективність розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності значно підвищується завдяки впровадженню таких педагогічних умов: активізація мотиваційної спрямованості молодших школярів на музичну діяльність; забезпечення психологічного комфорту дітей під час музичних занять; забезпечення різновікового комплектування груп у позакласній роботі; залучення учнів до різних видів музичної діяльності на кожному занятті. Визначені педагогічні умови передбачають спонукання до вияву ініціативи, самостійності, підтримання інтересу молодших школярів до музики на тлі забезпечення комфортного спілкування між всіма суб'єктами навчально-виховного процесу.

6. Методика розвитку музичних здібностей, розроблена в результаті дослідження, передбачає широке застосування музично-ігрової діяльності (на уроці та у позакласній діяльності), спрямованої на розвиток ладового, музичноритмічного чуття та звуковисотного слуху учнів початкової школи. Здійснено класифікацію запропонованих ігор у методичні блоки згідно музично-розвивальної мети, а саме: блок методів розвитку музичноритмічного чуття (залучення до гри у шумовому оркестрі; крокування під музику, відтворення ритмічного малюнку з проплескуванням його в долоні або протупуванням ритмічного малюнку; виконання елементів танців з

приспівуванням; завдання на ритмічну імпровізацію та ін.); блок методів розвитку звуковисотного слуху (ігри на розпізнавання високих і низьких звуків; завдання на закріплення музичних уявлень про висоту звуків; ігри для розвитку чистоти інтонації; ігри на визначення регістру звучання музики та ін.); блок методів розвитку ладового чуття (завдання на визначення характеру музики, зміну настроїв в окремих частинах твору, розрізнення жанру, ладу тощо). У практичній роботі означені методи мають бути взаємопов'язані, застосуватись комплексно.

7. Встановлено, що розвиток музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності включає в себе три етапи: пасивноадаптаційний, активно-репродуктивний, ініціативно-творчий, які передбачають поступове ускладнення музично-ігрових завдань, вправ, тренінгів, виконання яких потребує від учнів інтенсифікації музичної уваги, творчої ініціативи та самоконтролю. Доцільність впровадження розробленої методики підтверджено в ході формувального експерименту, в результаті якого виявлено позитивну динаміку розвитку музичних здібностей учнів початкової школи.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем розвитку музичних здібностей учнів в процесі ігрової діяльності. Наступні дослідження можуть бути зорієнтовані на вивчення шляхів розвитку музичних здібностей підлітків та старшокласників у процесі залучення їх до активної музичної діяльності, зокрема, до сучасних форм молодіжного музикування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Уроки музыки в 1 классе общеобразовательной школы (по экспериментальной программе) / Э. Абдуллин // Музыкальное воспитание в СССР / сост. и общ. ред. Л. Баренбойма. – Москва, 1978. – Вып. 1. – С. 94-151.
2. Абдуллин Э. Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе : пособие для учителя / Э. Б. Абдуллин. – Москва : Просвещение, 1983. – 111 с.
3. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания / Б. Г. Ананьев. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – 263 с.
4. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – 2-е изд. – Ленинград : Музыка, 1973. – 144 с.
5. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – 2-е изд. – Москва : Искусство, 1986. – 445 с.
6. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн. – Санкт-Петербург : Лениздат, 1992. – 400 с.
7. Бех І. Д. Ідентифікація у вихованні та розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 4. – С. 42-49.
8. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения : в 2 т. / П. П. Блонский. – Москва : Педагогика, 1979. – Т. 2. – 400 с. – (Пед. бка).
9. Бочкарёв Б. Психология музыкальной деятельности / Б. Бочкарёв. – Москва : Музыка, 1978. – 178 с.
10. Брюсова Н. Я. Музыка в школе / Н. Я. Брюсова // Программы для I и II ступени семилетней единой трудовой школы. – Москва, 1921. – С. 318-325.
11. Варламов Д. И. Игра в педагогике и музыке / Д. И. Варламов, А. Е. Лебедев // Искусство и образование. – 2006. – № 6. – С. 70-75.

12. Верховинець В. М. Весняночка: ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / В. М. Верховинець. – 5-те вид. – Київ : Музична Україна, 1989. – 342 с.
13. Ветлугіна Н. А. Музичний розвиток дитини / Н. А. Ветлугіна. – Київ : Освіта, 1978. – 253 с.
14. Вивчення музики в 1-4 класах : навч.-метод. посіб. для вчителів : у 2 ч. / Л. Масол [та ін.]. – Харків : Скорпіон, 2003. – Ч. 1. – 144 с.
15. Воробкевич Т. П. Методика викладання гри на фортепіано / Т. П. Воробкевич. – Львів : ЛДМА, 2001. – 244 с.
16. Ворожцова О. А. Музыка и игра в детской психотерапии. Музыкальная арттерапия для детей / О. А. Ворожцова. – Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2004. – 90 с.
17. Вундт В. Введение в психологию : пер. с нем. / В. Вундт. – Изд. 3-е. – Москва : КомКнига, 2007. – 168 с. – (Из наследия мировой психологии).
18. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – Москва : Педагогика-Пресс, 1999. – 420 с.
19. Выготский Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. – Москва : Смысл : Эксмо, 2003. – 1136 с.
20. Гейзінга Й. Номо Ludens / Йоган Гейзінга ; [пер. з англ. О. Мокровольського]. – Київ : Основи, 1994. – 250 с.
21. Гросс К. Душевная жизнь ребёнка : избр. лекции / К. Гросс. – Киев : Изд. Киевского Фребелевского общества, 1916. – 242 с.
22. Гуральник Н. Історія музичної освіти України : курс лекцій для студентів музичних спеціальностей ВНЗ мистецького спрямування / Н. Гуральник. – 2-е вид. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – 31 с.
23. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennyaderzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>

24. Дорошенко Т. В. Ігри у навчанні музики / Т. В. Дорошенко // Початкова школа. – 1996. – № 9. – С. 38-41.
25. Дорошенко Т. В. Інтеграція на уроках музики / Т. Дорошенко // Початкова школа. – 2003. – № 4. – С. 25-27.
26. Зелененька І. Музично-дидактичні ігри на уроках / І. Зелененька // Початкова школа. – 1999. – № 4. – С. 29-37.
27. Зеньковский В. В. Психология детства / В. В. Зеньковский. – Екатеринбург : Деловая книга, 1995. – 347 с.
28. Ігрова діяльність // Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ, 1997. – С. 139.
29. Кабалевський Д. Музика в школі / Д. Кабалевський // Музика в школі : зб. ст. – Київ, 1974. – Вип. 2. – С. 8-16.
30. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – Санкт-Петербург : Петрополис, 1996. – 416 с.
31. Кант И. О педагогике / И. Кант ; пер. с нем. С. Любомудрова. – Москва : Тип. Э. Лиснера и Ю. Романа, 1907. – 94 с.
32. Кельманович Л. Игра как форма художественной деятельности на уроках музыки / Л. Кельманович. – Москва : Академия, 2005. – 150 с.
33. Клапаред Э. А. Психология ребёнка и экспериментальная педагогика / Э. А. Клапаред. – Санкт-Петербург : Издание О. Богдановой, 1911. – 168 с.
34. Ковалів В. Методика музичного виховання на релятивній основі / В. Ковалів. – Київ : Музична Україна, 1973. – 149 с.
35. Кодай З. Избранные статьи : [пер. с венг.] / З. Кодай. – Москва : Советский композитор, 1982. – 288 с.
36. Кожем'яка О. Л. Інтелектуальні ігри на уроках історії / О. Л. Кожем'яка. – Харків : Основа, 2005. – 144 с.

37. Кононова Н. Г. Музыкально-дидактические игры для дошкольников : из опыта работы муз. руководителя / Н. Г. Кононова. – Москва : Просвещение, 1982. – 96 с.
38. Костюк Г. С. Актуальные вопросы обучения и развития младшего школьника / Г. С. Костюк // Избранные психологические труды. – Москва, 1988. – С. 150-155.
39. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк. – Київ : Знання, 1963. – 80 с.
40. Костюк Г. С. Психологические вопросы соединения обучения с производственным трудом / Г. С. Костюк // Избранные психологические труды. – Москва, 1988. – С. 156-168.
41. Кравченко С. А. Играизация общества: блага и проблемы / С. А. Кравченко // Сборник научно-популярных статей-победителей конкурса РФФИ 2007 года / ред. В. И. Конова. – Москва, 2008. – Вып. 11. – С. 270-276.
42. Крутецкий В. А. Проблема формирования и развития способностей / В. А. Крутецкий // Вопросы психологии. – 1972. – № 2. – С. 1-13.
43. Кудикіна Н. Психологія та педагогіка гри / Н. Кудикіна // Відкритий урок. – № 5/6. – С. 32-50.
44. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей / Я. С. Кушка. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 216 с.
45. Леонтьев А. Н. О формировании способностей / А. Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1960. – № 1. – С. 7-17.
46. Леонтьева О. Карл Орф / О. Леонтьева. – Москва : Музыка, 1964. – 160 с.
47. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Ю. М. Лотман. – Москва : Гнозис : Прогресс, 1992. – 272 с.
48. Лотман Ю. Об искусстве / Ю. Лотман. – Санкт-Петербург : Питер, 1998. – 704 с.

49. Макаренко А. С. Игра / А. С. Макаренко // Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – Москва, 1977. – Т. 2. – С. 33-42.
50. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В. Медушевский. – Москва : Музыка, 1976. – 254 с.
51. Музыкальные способности // Краткий психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д, 1999. – С. 211.
52. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – Москва : Музыка, 1972. – 383 с.
53. Науменко С. І. Основи вікової музичної психології / С. І. Науменко. – Київ : Логос, 1995. – 103 с.
54. Остроменский В. Д. Восприятие музыки как педагогическая проблема / В. Д. Остроменский. – Киев : Музычна Україна, 1975. – 198 с.
55. Падалка Г. М. В авангарді музичного виховання / Г. Падалка // Музыка в школі : зб. ст. – Київ, 1981. – Вип. 7. – С. 118-124.
56. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін / Г. Падалка. – Київ : Освіта України, 2008. – 274 с.
57. Падалка Г. М. Учитель, музика, діти / Г. Падалка. – Київ : Музична Україна, 1982. – 144 с.
58. Печерська Е. Уроки різні та незвичайні (нетрадиційні типи уроків музики) / Е. Печерська // Рідна школа. – 1995. – № 4. – С. 62-65.
59. Пиаже Ж. Избранные психологические труды: психология интеллекта, генезис числа у ребёнка, логика и психология : пер. с фр. / Жан Пиаже. – Москва : Просвещение, 1969. – 659 с.
60. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – Москва : Наука, 1986. – 254 с.

61. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Музика, 1-8 класи / авт. кол.: Р. Марченко [та ін.]. – Київ : Шкільний світ, 2001. – 240 с.
62. Програма для початкових класів загальноосвітньої навчальних закладів. Музика / уклад. О. Лобова // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 1. – С. 6-11 ; № 2. – С. 6-7 ; № 3. – С. 5-7 ; № 4. – С. 5-8.
63. Програма з музики для середньої середньої загальноосвітньої школи та позакласної роботи з музики, 1-4 класи / авт.кол.: А. Авдієвський, А. Болгарський, І. Гадалова, З. Жофчак. – Київ : Освіта, 1994. – 71 с.
64. Програма загальноосвітніх навчальних закладів. Мистецтво, 1-4 класи / авт. кол. під кер. Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 2007. – № 1. – С. 17-24 ; № 2. – С. 12-16 ; № 3. – С. 12 -16 ; № 4. – С. 12-17.
65. Рагозіна В. В. Формування творчих здібностей молодших школярів у процесі музичної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Рагозіна Вікторія Валентинівна ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Київ, 1999. – 199 с.
66. Ретюнских Л. Т. Игра и игроизация в поле субъектного выбора / Л. Т. Ретюнских // Развитие личности. – 2009. – № 2. – С. 61-69.
67. Розанов Л. Драматизация в школе 1-й ступени / Л. Розанов // Театр в школе : сб. ст. / под ред. В. Г. Ширяевой. – Ленинград, 1958. – С. 30-84.
68. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посібник / Олександр Якович Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга– Богдан, 2011. – 640 с.
69. Рошаль Г. Л. Художественное воспитание и тео-предмет / Г. Л. Рошаль. – Москва : Работник просвещения, 1924. – 37 с.
70. Рубинштейн С. Л. Игра. Природа игры / С. Л. Рубинштейн // Основы общей психологии. – Москва, 1989. – Ч. 4. – С. 461-498.

71. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – Санкт-Петербург : Питер, 2006. – 713 с.
72. Рубинштейн С. Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории / С. Л. Рубинштейн // Вопросы психологии. – 1960. – № 3. – С. 13-16.
73. Руда Г. С. Гра як основний вид діяльності молодших школярів / Г. С. Руда // Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції / Дніпропетровський обл. ін-т післядипломної пед. освіти. – Дніпро, 2018. – Ч. 1. – С. 151-153.
74. Руда Г. С. Ігрова діяльність як засіб розвитку музичних здібностей молодших школярів / Г. С. Руда // Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах : матеріали II Всеукраїнської наукової конференції / Ін-т 85 педагогіки НАПН України, Національний пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Дніпровський нац. ун-т імені Олеся Гончара [та ін.]. – Дніпро, 2017. – Ч. 2. – С. 47-49.
75. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 360 с.
76. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори / С. Ф. Русова. – Київ : Освіта, 1996. – 304 с.
77. Самовираження // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь, 2005. – С. 1098.
78. Сеченов И. М. Избранные произведения / И. М. Сеченов. – 2-е изд. – Москва : Учпедгиз, 1958. – 416 с.
79. Сикорский И. А. Психологические основы воспитания и обучения / И. А. Сикорский. – Изд. 3-е, доп. – Киев : Лито-тип. Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1909. – 112 с.
80. Спенсер Г. Основания психологии / Г. Спенсер. – Санкт-Петербург : Тов. И. Д. Сытина, 1897. – 391 с.

81. Столович Л. Н. Природа эстетической ценности / Л. Н. Столович. – Москва : Политиздат, 1972. – 271 с.
82. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
83. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – Київ, 1977. – Т. 3. – С. 7-279.
84. Тарасов Г. Психология художественной игры (на материале уроков музыки в I-III классах) / Г. Тарасов // Музыка в школе. – 1988. – № 1. – С. 15-19.
85. Тарасова К. В. Онтогенез музыкальных способностей / К. В. Тарасова. – Москва : Педагогика, 1988. – 175 с.
86. Теплов Б. М. Избранные труды : в 2 т. / Б. М. Теплов. – Москва : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.
87. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей / Б. М. Теплов. – Москва : Наука, 2003. – 379 с.
88. Уманець В. Чуття ритму – першооснова музичного розвитку дітей / В. Уманець // Музыка в школі : зб. ст. – Київ, 1977. – Вип. 4. – С. 48-57.
89. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський. – Київ : Радянська школа, 1983. – Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. – 489 с.
90. Фребель Ф. Педагогические сочинения : [в 2 т.]. / Ф. Фребель. – Москва : Кн. изд-во К. И. Тихомирова, 1913. – Т. 2. – 186 с.
91. Хлебникова Л. Методичні рекомендації щодо навчання музики учнів загальноосвітніх шкіл за системою академіка Д. Кабалевського / Л. Хлебникова, А. Криганова. – Київ : НДІ педагогіки, 1980. – 124 с.
92. Шадриков В. Д. Деятельность и способности / В. Д. Шадриков. – Москва : ЛОГОС, 1994. – 320 с.

93. Шацкая В. Музыкально-эстетическое воспитание детей и юношества / В. Шацкая. – Москва : Педагогика, 1975. – 168 с.
94. Шацкий С. Т. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / С. Т. Шацкий. – Москва : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 416 с.
95. Шиллер Ф. Письма об эстетическом воспитании человека / Ф. Шиллер // Сочинения : в 7 т. – Москва, 1957. – Т. 6. – С. 251-358.
96. Шмаков С. А. Игры учащихся – феномен культуры / С. А. Шмаков. – Москва : Новая школа, 1994. – 240 с.
97. Шуть М. М. Гра як фундаментальна технологія виховання людини / Микола Шуть // Вихователь-методист. – 2010. – № 5. – С. 11-16.
98. Элементарное музыкальное воспитание по системе Карла Орфа : сб. ст. / под. ред. Л. Баренбойма. – Москва : Советский композитор, 1978. – 376 с.
99. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – Москва : Педагогика, 1989. – 560 с. 88
100. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. – Москва : Просвещение, 1978. – 304 с.
101. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2005. – 350 с.
102. Бондар В. І. Теоретичні основи і технологія педагогічного аналізу: управлінський аспект : навч. посіб. / В. І. Бондар. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 1996. – 67 с.
103. Верховинець В. М. Весняночка: ігри з піснями для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку / В. М. Верховинець. – 5-те вид. – Київ : Музична Україна, 1989. – 342 с.
104. Вопросы методов и организации процесса обучения / под ред. В. В. Краевского. – Москва : АПН СССР, 1982. – 86 с.
105. Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України № 462 від 20 квітня 2011 року. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/

106. Зими́на А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста : учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А. Н. Зими́на. – Москва : ВЛАДОС, 2000. – 304 с.

107. Зиновьева В. А. Усвоение и контроль знаний / В. А. Зиновьева // Высшее образование в России. – 1993. – № 3. – С. 154-158.

108. Кабале́вский Д. Б. Основные принципы и методы экспериментальной программы по музыке для общеобразовательной школы / Д. Б. Кабале́вский // Программа по музыке (с поурочной методической разработкой) для общеобразовательной школы. 1-3 классы. – Москва, 1985. – С. 7-12.

109. Краевский В. В. Моделирование в педагогическом исследовании / В. В. Краевский // Введение в научное исследование по педагогике / Бабанский Ю. К. [и др.]. – Москва, 1988. – С. 31-58.

110. Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения : методологический анализ / В. В. Краевский. – Москва : Педагогика, 1977. – 264 с.

111. Краснощеков П. С. Принципы построения моделей / Краснощеков П. С., Петров А. А. – Москва : Изд-во МГУ, 1983. – 264 с.

112. Кремер Н. Ш. Теория вероятностей и математическая статистика / Н. Ш. Кремер. – Москва : Юнити-Дана, 2002. – 543 с.

113. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55-63.

114. Мистецтво. 1-4 класи // Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою / МОН України. – Київ, 2011. – С. 270-295.

115. Музичне мистецтво. 1-4 класи // Навчальні програми для 1-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою / МОН України. – Київ, 2011. – С. 212-244.

116. Назайкинский Е. В. О психологии музыкального восприятия / Е. В. Назайкинский. – Москва : Музыка, 1972. – 383 с.
117. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах : навч. посіб. / Е. П. Печерська. – Київ : Либідь, 2001. – 272 с.
118. Підготовка майбутнього вчителя для впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пехоти. – Київ : А.С.К., 2003. – 240 с.
119. Підласий І. П. Діагностика та експертиза : навч. посіб. педагогічних проєктів / І. П. Підласий. – Київ : Україна, 1998. – 393 с.
120. Руда Г. С. Експериментальна перевірка ефективності методики розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності / Г. С. Руда // Проблеми музично-естетичної освіти учнівської молоді: історія та сучасність : матеріали Четвертого Міжнародного науково-практичного семінару / Дрогобицький держ. пед. ун-т імені Івана Франка. – Дрогобич, 2018. – С. 132-139.
121. Руднева С. Д. Ритмика. Музыкальное движение / С. Д. Руднева, Э. М. Фиш. – Москва : Просвещение, 1972. – 334 с.
122. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студ. пед. факультетів / О. Я. Савченко. – Київ : Абрис, 1997. – 416 с. – (Трансформація гуманітарної освіти).
123. Семенова А. В. Формування професійної компетентності фахівців засобами парадигмального моделювання / А. В. Семенова // Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / за ред. З. Н. Курлянд. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ, 2007. – С. 432-446.
124. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – Санкт-Петербург : Речь, 2003. – 350 с.
125. Скаткин М. Н. Школа и всестороннее развитие детей / М. Н. Скаткин. – Москва : Просвещение, 1980. – 144 с.

126. Словник навчально-педагогічних понять і термінів : методичний посібник / уклад. Л. П. Вовк [та ін.]. – Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2001. – 83 с.
127. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого : підруч. для науковця / Ю. П. Сурмін. – Київ : Навч.-метод. центр «Консорціум з удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2006. – 302 с.
128. Турчин Т. Застосування осучаснених форм музичного навчання молодших школярів як передумова їх творчого розвитку / Т. Турчин // Рідна школа, 2011. – № 7. – С. 64-66.
129. Хлебникова Л. Витоки хорової культури в Україні : метод. рек. / Хлебникова Л. // Методика хорового співу у початковій школі : метод. посіб. – Тернопіль, 2006. – С. 4-24.
130. Экспресс-диагностика уровня самооценки / Фетискин Н. П. [и др.] // Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп : учеб. пособие / Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. – Москва, 2002. – С. 53-54.
131. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. С. Якиманская. – Москва : Сентябрь, 1996. – 96 с.
132. Алексеева М. І. Мотиви навчання учнів : посіб. для вчителів / М. І. Алексеева. – Київ : Радянська школа, 1974. – 120 с.
133. Алексюк А. М. Загальні методи навчання в школі / А. М. Алексюк. – Київ : Вища школа, 1981. – 234 с.
134. Аникеева Н. П. Психологический климат в коллективе / Н. П. Аникеева. – Москва : Просвещение, 1989. – 224 с.
135. Бабанский Ю. К. Оптимизация процесса обучения : методические основы / Ю. К. Бабанский. – Москва : Просвещение, 1982. – 190 с.
136. Безбородова Л. А. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях : учеб. пособие для студентов, учителей по спец. «Муз. образование» / Л. А. Безбородова, Ю. Б. Алиев. – Москва : Академия, 2002. – 416 с.

137. Бех І. Д. Виховання особистості : [у 2 кн.] / І. Д. Бех. – Київ : Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.

138. Божович Л. И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка / Л. И. Божович // Изучение мотивации поведения детей и подростков / под ред. Л. И. Божович, Л. В. Благоннадежиной. – Москва, 1972. – С. 7-44.

139. Бочкарева О. В. Культурологические основы художественнопедагогического диалога / О. В. Бочкарева // Искусство и образование. – 2008. – № 1. – С. 4-19.

140. Братанич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Братанич Ольга Григорівна ; Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2008. – 20 с.

141. Бурлина Е. Я. О понятии «музыкальный интерес» / Е. Я. Бурлина. – Ленинград : Музыка, 1975. – 56 с.

142. Бушуєва Н. О. Педагогічні умови формування навчальної мотивації дітей шестирічного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Бушуєва Наталія Олександрівна ; Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2008. – 24 с.

143. Гапійчук І. М. Педагогічні умови емоційної взаємодії «викладач – студент» у процесі навчання у класичному університеті : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Гапійчук Інна Миколаївна ; Одеський нац. ун-т імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 254 с.

144. Гончаренко А. М. Педагогічні умови становлення гуманістичних взаємин старших дошкільників : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» / Гончаренко Алла Миколаївна ; Київський міський пед. ун-т імені Б. Грінченка. – Київ, 2003. – 216 с.

145. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.

146. Данилов М. А. Воспитание у школьников самостоятельности и творческой активности в процессе обучения / М. А. Данилов // Советская педагогика. – 1961. – № 8. – С. 32-55.

147. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения / А. Дистервег. – Москва : Учпедгиз, 1956. – 374 с.

148. Дорошенко Т. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ музичної освіти учнів у контексті історії та теорії педагогіки : монографія / Т. В. Дорошенко. – Чернігів : ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2015. – 344 с.

149. Дьяченко В. К. Организационная структура учебного процесса и ее развитие / В. К. Дьяченко. – Москва : Педагогика, 1989. – 159 с.

150. Завадська Т. М. Формування музично-естетичного досвіду молодших школярів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теорія і історія 135 педагогіки» / Завадська Тетяна Миколаївна ; Український держ. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ, 1993. – 23 с.

151. Интерес [Електронний ресурс] // Терміни психологічних понять. – Режим доступу : <http://psychologiya.org.ua/interes.html>

152. Кабалевский Д. Основные принципы и методы программы по музыке для общеобразовательной школы / Д. Кабалевский // Программа по музыке (с поурочной методической разработкой) для общеобразовательной школы. 1-3 классы. – Москва, 1980. – С. 3-19.

153. Кирнарская Д. К. Теоретические основы и методы оценки музыкальной одаренности : дис. ... доктора психологических наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Кирнарская Дина Константиновна ; Российская акад. музыки имени Гнесиных. – Москва, 2006. – 373 с.

154. Козир А. В. Професійна майстерність учителя музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти : монографія / А. В. Козир. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – 380 с.

155. Коменський Я. А. Великая дидактика / Я.А.Коменський // Избранные педагогические сочинения : в 2 т. – Москва, 1982. – Т.2. – С. 242-477.
156. Куд'єва В. І. Стилї навчання та склад мислення учнів [Електронний ресурс] / В. І. Куд'єва. – Режим доступу до статті : http://conf.fkgpu.ru/pers6_reports.php
157. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя: психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности / Нина Васильевна Кузьмина. – Ленинград : ЛГУ имени А. А. Жданова, 1967. – 182 с.
158. Лобова О. В. Виховний компонент музичної освіти школярів: діалектика національного та загальнокультурного / О. В. Лобова // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук. пр. / [за заг. ред. Євтуха М. Б.]. – Київ, 2007. – Вип. 32. – С. 138-141.
159. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів / Л. М. Масол [та ін.]. – Харків : Веста : Ранок, 2006. – 256 с.
160. Музыкальные способности // Краткий психологический словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., расш., испр. и доп. – Ростов н/Д, 1999. – С. 211.
161. Назаренко Г. І. Створення позитивного психоемоційного клімату в шкільному колективі : метод. посіб. для вчителів, психологів, керівників навчальних закладів / Г. І. Назаренко, Н. О. Філіппова. – Харків : ХОНМІБО, 2008. – 176 с.
162. Науково-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі : монографія / Т. О. Грабовська, В. С. Демчик, Т. І. Шевченко [та ін.]. – Київ : МАУП, 1999. – 134 с.
163. Нечволд Л. І. Педагогічні умови впровадження робочих зошитів з друкованою основою в процесі індивідуалізації навчання школярів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / Нечволд Любов Іванівна ; Харківський держ. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2002. – 180 с.

164. Новейший философский словарь / А. А. Грицанов (сост. и глав. науч. ред.) – 3-е изд., испр. – Минск : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.
165. Новиков А. М. Методология : словарь системы основных понятий / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – Москва : Либриком, 2013. – 208 с.
166. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка : 100000 слов, терминов, выражений / С. И. Ожегов. – 27-е изд. – Москва : АСТ : Мир и образование, 2015. – 1357 с.
167. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. / О. М. Олексюк. – Київ : КНУКіМ, 2006. – 188 с.
168. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : теорія і технологія : монографія / В. Ф. Орлов. – Київ : Наукова думка, 2003. – 263 с.
169. Орф К. Музыка для детей : рус. версия / К Орф ; сост. В. Жилин, О. Леонтьева. – Челябинск : МРІ, 2008. – Т. 1. – 80 с.
170. Отич О. М. Методологічні принципи наукового дослідження / О. М. Отич // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки : збірник. – Чернігів, 2010. – Вип. 76. – С. 41-43.
171. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : монографія / Олена Миколаївна Отич. – Чернівці : Зелена Буковина, 2007. – 752 с.
172. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – Київ : Освіта України, 2008. – 274 с.
173. Педагогическая энциклопедия: актуальные проблемы современной педагогики / под ред. Н. Н. Тулькибаевой. – Москва : Восток, 2003. – 274 с.
174. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – Москва : ИНФРА-М, 1998. – 528 с.
175. Пехота О. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. Пехота, А. Кіктенко. – Київ : А.С.К., 2000. – 256 с.

176. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся. Дидактический анализ процесса и структуры воспроизведения и творчества / П. И. Пидкасистый. – Москва : Педагогика, 1972. – 184 с.
177. Психологический словарь / Р. С. Немов. – Москва : ВЛАДОС, 2007. – 560 с.
178. Принципи навчання // Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – Київ, 1997. – С. 270.
179. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.- метод. посіб. / О. Я. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2000. – 272 с.
180. Руда Г. С. Методи, прийоми, форми розвитку музичних здібностей учнів початкової школи в процесі ігрової діяльності / Г. С. Руда // Науковий вісник 138 Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Мукачево, 2018. – Вип. 1 (7). – С. 151-153.
181. Руда Г. С. Методологічні та теоретичні аспекти розвитку музичних здібностей молодших школярів / Г. С. Руда // Освіта і наука в умовах глобальних трансформацій : матеріали Всеукраїнської наукової конференції / Ін-т педагогіки НАПН України, Національний пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Дніпровський нац. ун-т імені Олеся Гончара [та ін.]. – Дніпро, 2017. – Ч. 1. – С. 110-112.
182. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посіб. / О. П. Рудницька. – Київ : Інтерпроф, 2002. – 270 с.
183. Савченко О. Я. Навчити учнів учитися : психолого-дидактичний аспект / О. Я. Савченко // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – № 1. – С. 29-32.
184. Самовираження // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь, 2005. – С. 1098.

185. Сидорчук Н. Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх вчителів у процесі вивчення предметів педагогічного циклу : дис. ... канд. пед. наук : спец. 139 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Сидорчук Нінель Герандівна ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – Київ, 2001. – 165 с.

186. Сіліна Г. О. Педагогічні умови формування психосоціальної компоненти здоров'я молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Сіліна Галина Олександрівна ; Ін-т проблем виховання АПН України. – Київ, 2008. – 243 с.

187. Скаткин М. Н. Школа и всестороннее развитие детей / М. Н. Скаткин. – Москва : Просвещение, 1980. – 144 с.

188. Сушенцев О. Є. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності учнів основної школи на уроках трудового навчання : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Сушенцев Олександр Єгорович ; Ін-т педагогіки АПН України. – Київ, 2010. – 222 с.

189. Теорія та методика мистецької освіти. Наукова школа Г. М. Падалки : [колективна монографія] / під наук. ред. А. В. Козир. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – 360 с.

190. Умова // Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь, 2009. – С. 1295.

191. Ушинский К. Д. Русская школа. Первая книга после азбуки / К. Д. Ушинский. – Москва : Институт русской цивилизации, 2015. – 688 с.

192. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев [и др.]. – Москва : Советская энциклопедия, 1983. – 839 с.

193. Философский энциклопедический словарь [Електронний ресурс] / ред.- сост. Е. Ф. Губский [и др.]. – Москва, 2005. – 576 с. – Режим доступу : <http://uchebalegko.ru/v7717>.

194. Хижна О. Теоретико-методологічні та методичні засади підготовки майбутніх учителів до забезпечення основ мистецької освіти учнів початкової школи : автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.04

«Теорія і методика професійної освіти» / Хижна Ольга Петрівна ; Національний пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 41 с.

195. Холоденко В. О. Розвиток творчої активності молодших школярів у процесі інтеграції різних видів музичної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання» / Холоденко Вікторія Олександрівна ; Київський нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2004. – 20 с.

196. Чередов И. М. Система форм организации обучения в современной общеобразовательной школе / И. М. Чередов. – Москва : Педагогика, 1987. – 152 с.

197. Чумичева Р. М. Творческая свобода ребенка как проявление его внутреннего мира / Р. М. Чумичева // Воспитание школьников. – 2000. – № 5. – С. 9-12.

198. Яценко С. Л. Педагогічні умови особистісно орієнтованого навчання учнів у гімназії : автореф. дис. ... канд. пед. наук. : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Яценко Світлана Леонідівна ; Житомирський держ. ун-т імені І. Франка. – Житомир, 2005. – 20 с.